

Doprinos udruge civilnog društva socijalnoj rekonstrukciji zajednice

OLJA DRUŽIĆ LJUBOTINA*
EVA ANĐELA DELALE
MARIJANA KLETEČKI RADOVIĆ
Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Prethodno priopćenje
UDK: 061.2 : 364.465
doi: 10.3935/rsp.v17i1.888
Primljeno: srpanj 2009.

U radu se prikazuju rezultati istraživanja čiji je cilj bio produbljanje i proširivanje spoznaja o iskustvu razvoja i održivosti udruge civilnog društva koja se bavi pružanjem psihosocijalne pomoći i podrške u procesu socijalne rekonstrukcije zajednice. Podaci su prikupljeni i obrađeni primjenom kvalitativne metodologije te interpretirani u kontekstu teorije socijalnog kapitala i socijalnog umrežavanja. U provedenoj fokusnoj grupi sudjelovalo je šest članica udruge koje su inicirale njezino osnivanje. Metodom kvalitativne analize izolirano je deset kategorija koje opisuju aktualne potrebe zajednice pogođene ratom te osam kategorija kojima se opisuju iskustva rada udruge civilnog društva u zajednici. Dobivene kategorije argumentirane su izjavama sudionica istraživanja. Sudionice su se u najvećoj mjeri reflektirale na nepostojanje osnovnih uvjeta za rad te podrške i prepoznavanja u okviru lokalnih vlasti, što je vezano uz opstanak i mogućnost daljnjeg djelovanja udruge u zajednici. Ograničenja s kojima se udruga susreće nadovezuju se na dosadašnja istraživanja koja ističu kako se ljudski i socijalni kapital smanjuje zanemarivanjem postojećih potencijala zajednice.

Ključne riječi: civilno društvo, socijalna rekonstrukcija zajednice, poslijeratna zajednica, socijalne mreže, socijalni kapital.

UVOD

Poslijeratne zajednice bile su na različite načine predmetom zanimanja mnogobrojnih dionika, bilo da se radilo o državi i državnim institucijama, različitim međunarodnim institucijama ili civilnom društvu. Specifičnosti, potrebe, teškoće i izazovi života u takvim zajednicama već su gotovo dva desetljeća predmetom

proučavanja znanstvenika i stručnjaka iz različitih područja: gospodarskog, socijalnog, psihološkog i drugih. U ovom radu bit će prikazan proces razvoja i održivosti udruge civilnog društva u jednoj poslijeratnoj zajednici razmatran u kontekstu socijalnog kapitala. Socijalni kapital odnosi se na aktualne ili potencijalne resurse, odnosno informacije, ideje i podršku, koje pojedinci izmjenjuju kroz odnos s drugim

* Olja Družić Ljubotina, Pravni fakultet/Faculty of Law, Nazorova 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska/Croatia, olja_druzic@yahoo.com

ljudima (Portes, 1998.; Burt, 2001.; Grootaert i sur., 2004.). Drugačiji pristup socijalnom kapitalu odnosi se na prirodu i stupanj nečije uključenosti u različite neformalne skupine ili formalne građanske organizacije (Putnam, 2000.). Oba pristupa slažu se da je socijalni kapital multidimenzionalni konstrukt, a najčešće se definira kao »povezivanje, povjerenje i poštivanje normi koje omogućuju ostvarivanje uzajamne koristi u ostvarivanju zajedničkih ciljeva« (Putnam, 1995.:67). Putnam (2001.) navodi da se slaže s Woolcockovim (1998.) mišljenjem kako je najvažnije razlikovati socijalni kapital koji spaja (eng. *bonding*) od socijalnog kapitala koji premošćuje rascjepa između socijalnih kategorija i slojeva (eng. *bridging*). Prema Fukuyami (1999.) prvi se oblik odnosi na povjerenje koje donosi dobro poznavanje i naklonost ljudi te proizlazi iz obiteljskih i bliskih odnosa, dok drugi socijalni kapital podrazumijeva spremnost za zajedničke aktivnosti s nepoznatim članovima zajednice. Putnam (2000.) »premošćujući« socijalni kapital izjednačava s dobrovoljnim udruživanjem u organizacije i s aktivizmom u okviru raznih pokreta. Woolcock (2001.) navodi kako Fukuyamin »premošćujući« kapital podsjeća na treći tip socijalnog kapitala (eng. *linking*), koji označava uspješnost u dobivanju resursa, ideja i informacija preko formalnih institucija, centara odlučivanja u društvu. Oba autora naglašavaju važnost povjerenja i spontanog udruživanja. Međutim, dok Fukuyama (1999.) uglavnom razmatra organizacije i mreže u području ekonomije, Putnam (1995., 2000.) stavlja naglasak na političku participaciju, građanski aktivizam, socijalne akcije građana i neformalne oblike druženja kojima se stvara civilno društvo.

Naime, civilno društvo je jedan od važnih indikatora egzistiranja socijalnog kapitala. Spontano udruživanje, osnivanje udruga civilnog društva ili uključivanje u njihov rad od velike je važnosti za društvenu zajednicu. Udruživanje ne stvara samo gustu

mrežu društvenih veza, koje su korisne kada se određeni cilj ne može individualno ostvariti, već proizvodi i međusobno povjerenje (Štulhofer, 2003.). Za socijalni kapital može se reći da je »vezivno tkivo« koje pomaže da se fizički, financijski i ljudski kapital stave u funkciju zajedničkog napretka i blagostanja. Građenje socijalnog kapitala podrazumijeva zaživljavanje povjerenja u ljude, institucije i okruženje, aktiviranje svih mogućih subjekata gospodarskog i društvenog razvoja, razvijanje normi ponašanja i zajedničkih vrijednosti kao bitnih preduvjeta za razvoj (Šundalić i Barković, 2008.). Međutim, nisu svi oblici udruživanja nužno pozitivni s aspekta socijalnog kapitala. Udruživanje u socijalni kapital koji spaja, s uskim rasponom povjerenja, može voditi k netoleranciji i nasilju te biti pogubno za zajednicu i društvo (Fukuyama, 2001.).

Iako je socijalni kapital produkt religije, tradicije, povijesnog iskustva i drugih činitelja izvan kontrole struktura vlasti, djelovanje države može poticati socijalni kapital, ali i podrivati njegovo nastajanje (Fukuyama, 2001.). Primjerice, poticanjem udruživanja, sugeriranjem socijalnih normi kroz obrazovne institucije, uspješnim osiguravanjem javnih dobara poput osiguravanja javne sigurnosti i prava vlasništva, povoljni uvjeti omogućuju spontani nastanak socijalnog kapitala, a za njegovu izgradnju potrebno je vrijeme. Međutim, država može imati negativni utjecaj kroz centralizirano odlučivanje, pri čemu ljudi gube spontanost i sposobnost suradnje. Naime, nije prisutnost institucija ono što čini socijalni kapital, nego priroda i stupanj socijalnih veza između korisnika i onih koji pružaju usluge (Grootaert i sur., 2004.). U poslijeratnim područjima prilike za gospodarski oporavak smanjene su uslijed ograničenog ljudskog razvojnog potencijala i velikog udjela starog stanovništva u poslijeratnim regijama. Negativna sprema rata, političke i ekonomske tranzicije doprinijele su osiromašenju i devastaciji

gospodarstva (Škrabalo, 2006.). Jedna od dosad nedovoljno prepoznatih strategija ekonomske obnove poslijeratnih područja je prepoznavanje međusobne povezanosti socijalnog, intelektualnog i ekonomskog kapitala. U Zakonu o područjima od posebne državne skrbi (2003., prema Škrabalo, 2006.) ne postoje mjere koje izravno utječu na povećanje socijalnog kapitala.

Rat je imao presudan utjecaj na razvoj civilnog društva u Hrvatskoj i danas je gotovo nemoguće zamisliti kako bi civilno društvo u Hrvatskoj izgledalo izvan tog iskustva pojačane građanske solidarnosti s prognanicima i izbjeglicama te potpore međunarodnih donatora (Bežovan, 2003.; Črpić i Zrinščak, 2005.; Škrabalo, 2006.). Civilno društvo, u znatnoj mjeri, razvilo se u doba rata uz pomoć inozemnih donatora i organizacija. Organizacije civilnog društva odigrale su važnu ulogu u doba Domovinskog rata pomažući u prevladavanju prognaničke i izbjegličke krize te zbrinjavanju ratnih stradalnika (Bežovan, 2003.). Razvoj civilnog društva predstavlja poticanje društvene promjene zajednice »odozdo prema gore«, mobiliziranjem građana kao provoditelja ili zagovarača promjena, ali i društvenih elita (stručnjaka, predstavnika institucija, političkih stranaka i vlasti), uključivanjem pojedinaca na javnim funkcijama, poticanjem suradnje institucija i građanskih inicijativa (Škrabalo, 2006.). No, što je s civilnim društvom u poslijeratnim zajednicama u današnje vrijeme?

Navedeno je bilo predmetom interesa brojnih autora koji su pratili i istraživali procese socijalne rekonstrukcije zajednice (Ajduković, 2003.; Škrabalo, 2006.; Čorkalo Biruški i Ajduković, 2009.). Ajduković (2003.) opisuje model olakšavanja socijalne rekonstrukcije zajednice kroz tri paralelna i istodobna procesa: oporavak od gubitaka i izloženost nasilju, kako pojedinaca i obitelji,

tako i čitave zajednice. Druga dva procesa odnose se na izgradnju novih socijalnih normi i tolerancije u zajednici te osnaživanje različitih nositelja promjena u zajednici. Autor nadalje navodi kako razdoblje izgradnje socijalnog tkiva zajednice i načina za civilno angažiranje pripadnika zajednice u njenoj socijalnoj obnovi može biti dugotrajniji i teži izazov od fizičke izgradnje porušenoga. Proces socijalne rekonstrukcije uključuje različite mehanizme kojima se uklanjaju prepreke normalnom socijalnom funkcioniranju zajednice. Jedan od njih je i podržavanje psihosocijalnih programa kojima je cilj psihološki osnažiti pojedince, obitelji i grupe, olakšati oporavak od gubitaka i traume te promicati svijest o ulozi mentalnog zdravlja i dobrobiti zajednice. Psihosocijalni programi podrške mogu biti uspješni upravo u zajednicama izloženima velikim gubicima i deprivaciji jer posjeduju sredstva i načine za aktiviranje ljudskog dostojanstva, samosvijesti i moći za uključivanje u procese promjena i kontrole nad vlastitim životima (Kostarova Unkovska, 2003.). Sudjelovanje u građanskim inicijativama za zajedničko dobro potiče osjećaj pripadnosti i identifikacije s čitavom zajednicom. To može biti dokaz o načinima kojima socijalni kapital djeluje na dobrobit članova zajednice (Kostarova Unkovska, 2003.).

Razvoj civilnog društva u poslijeratnoj zajednici: primjer psihosocijalnog rada

U ovom radu prikazat će se rezultati istraživanja provedenog sa stručnjacima – pomagačima danas okupljenima u udruhu civilnog društva koja se bavi provođenjem psihosocijalnih programa u poslijeratnoj zajednici¹. Udruga djeluje u lokalnoj zajednici u Hrvatskoj koja je od 1991. do 1995. godine bila pogođena ratnim raz-

¹ U daljnjem tekstu se za udruhu koja je predmet istraživanja koristi naziv Udruga. Zahvaljujemo članicama Udruge na izuzetnoj susretljivosti i doprinosu ovom istraživanju.

ranjima. Tijekom tog razdoblja, profesionalni pomagači, članovi tima Društva za psihološku pomoć pružali su neposrednu psihosocijalnu pomoć i podršku ljudima i to kako u vrijeme progona, kada su stanovnici u statusu prognanika bili smješteni u kolektivnom centru u Zagrebu, tako i u samoj zajednici nakon rata od 1996. do 2000. godine. Široki opseg pružanja psihosocijalnih usluga uključivao je individualni i grupni rad s djecom i roditeljima te educiranje stručnjaka iz zajednice. Programi psihosocijalne podrške ljudima u procesu povratka temeljili su se na olakšavanju procesa socijalne rekonstrukcije traumatizirane zajednice i na ideji uspostave suradnje različitih dionika lokalne zajednice. Stoga je pored realizacije konkretnih programa za djecu, roditelje i nastavnike u školi, jedan od ključnih ciljeva bila implementacija psihosocijalnih programa u zajednicu, odnosno prenošenje znanja i vještina lokalnim pomagačima radi stvaranja lokalne mreže podrške i pomoći (Družić i Kletečki, 1998.), kao i uspostava lokalne mreže suradnje između institucija koje se bave pružanjem pomoći i podrške građanima: škole, centra za socijalnu skrb i doma zdravlja (Družić i Kletečki, 1998.; Delale i Družić Ljubotina, 2002.). U ove programe bili su uključeni velikim dijelom djelatnici osnovne i srednje škole te centra za socijalnu skrb iz lokalne zajednice koji su educirani iz različitih područja, primjerice iz posttraumatskog stresa i oporavka, individualnog i grupnog rada s djecom s poteškoćama u prilagodbi i socijalizaciji. Cilj je bio pružanje početne pomoći i podrške ljudima u procesu povratka u svoju lokalnu zajednicu te educiranje lokalnih stručnjaka kako bi oni nakon potpore proizašle iz aktivnosti civilnog sektora, mogli osnaženi nastaviti provoditi aktivnosti u svojoj lokalnoj zajednici (Družić i Kletečki, 1998.; Delale i Družić, 1998.; Ajduković, Delale i Družić, 2000.; Ajduković, Družić i Muslić, 2001.; Delale i Družić Ljubotina, 2002.).

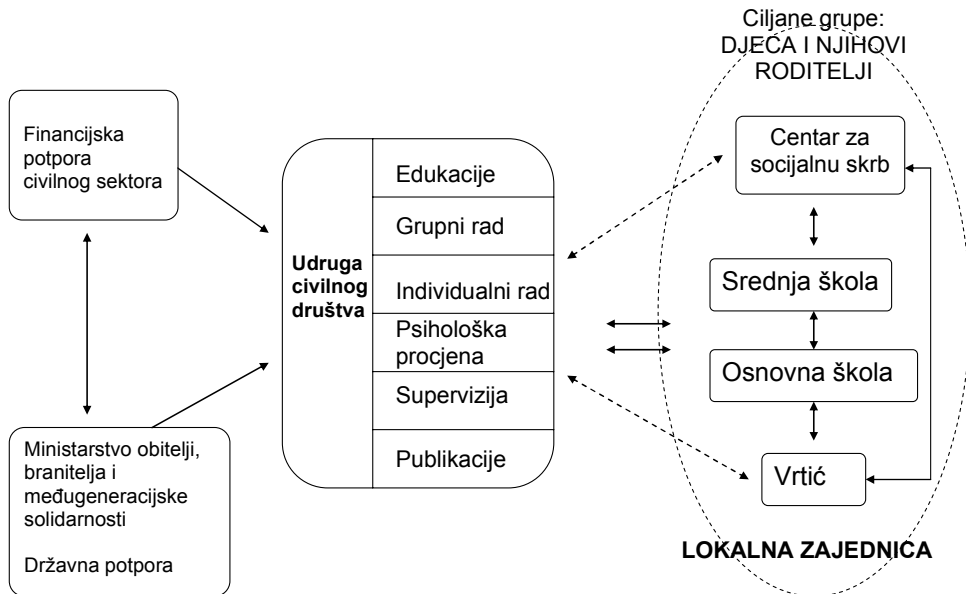
Uz inicijativu i financijsku podršku organizacija civilnog društva (Hrvatski helsinški odbor i Centar za mirovne studije) koje su provodile program razvoja civilnog društva u toj poslijeratnoj zajednici, 2004. godine stručnjaci i djelatnici osnovne i srednje škole, vrtića i centra za socijalnu skrb u opisanoj lokalnoj zajednici udružili su se i osnovali udruhu civilnog društva s orijentacijom na psihosocijalni rad. Udruga je osnovana s ciljem promicanja, praćenja, istraživanja, kao i unapređivanja zdravog socijalnog identiteta pojedinaca, povećanja kvalitete života u obitelji i kvalitete života u lokalnoj zajednici. Cilj je projekata Udruge osnažiti roditelje za odgovorno roditeljstvo te zaštititi i jačati mentalno zdravlje djece te prevenirati poremećaje u ponašanju. Udruga je jedinstvena jer je jedina psihosocijalna udruga koja je ikada nastala u toj zajednici, a njezino osnivanje i aktivnost direktna su posljedica višegodišnje sustavne edukacije, podrške i rada sa članicama udruge u toj zajednici od strane drugih nevladinih udruga. Način na koji je organizirana bio je temeljen na modelu rada u zajednici po kojem je djelovalo Društvo za psihološku pomoć (slika 1.).

Usporedbom modela rada Društva za psihološku pomoć (Družić i Kletečki, 1998.) s modelom prikazanim na slici 1., vidljivo je kako su ispunjeni ciljevi koji se odnose na prenošenje znanja i vještina lokalnim pomagačima radi stvaranja lokalne mreže podrške i pomoći te razvoj organizacija civilnog društva. Kako su članovi Udruge godinama bili sudionici psihosocijalnih programa i drugih programa udruge civilnog društva, može se reći da su ih edukacije i iskustvo koje su stekli, osnažili za osnivanje vlastite udruge.

Ovo je naročito važno, budući da je relativno često iskustvo da su građani koji su bili korisnici programa nevladinih udruga postajali klijentima, a ne građani koji sudjeluju, koje se osnažuje i na koje se prenosi dio civilne kulture (Bežovan,

Slika 1.

Model rada civilne udruge u poslijeratnoj zajednici s težištem na stvaranju mreže stručne pomoći djeci i njihovim obiteljima

2003.). S obzirom da ne postoje mjere koje se odnose na poticanje povećanja socijalnog kapitala u poslijeratnim zajednicama (Škrabalo, 2006.; Zakon o područjima posebne državne skrbi, 2008.), ovakvoj civilnoj inicijativi potrebno je posvetiti osobitu pozornost. Ova inicijativa može biti odraz postojanja socijalnog kapitala u zajednici kao oblika formalne građanske organizacije. Jedan od ključnih elemenata socijalnog kapitala je povezanost ili uzajamnost koja se očituje preko uspostavljanja socijalnih mreža. Model rada Udruge (slika 1.) temelji se na suradnji između institucija lokalne zajednice koje čine socijalnu mrežu suradnje. Bulinger i Novak (2004.:51), analizirajući mreže socijalnih odnosa, razmatraju tri vrste mreža: (1) primarnu ili mikrosocijalnu (obitelj, prijatelji i sl.), (2) sekundarnu ili makrosocijalnu (škola, radno mjesto i sl.) i (3) tercijarnu ili mezosocijalnu (nevladine udruge). Bulinger i Novak (2004.:67) ističu kako promjene uloge obi-

telji za pojedinca unutar primarnih mreža posljednjih nekoliko desetljeća i smanjenje usluga socijalne države u okviru sekundarnih mreža dovode do sve većeg značenja mezosocijalnih mreža. One djeluju na principu umrežavanja osoba i organizacija, a njihovim posredujućim djelovanjem primarne i sekundarne mreže povezuju se i otkrivaju novi potencijali. Promatramo li model rada Udruge u poslijeratnoj zajednici, njezinim su djelovanjem obuhvaćene sve tri dimenzije mreža: od obitelji kao primarne mreže, preko škole i drugih institucija, do tercijarne koju predstavlja upravo ova civilna udruga. Stoga ćemo njezino djelovanje u ovom radu analizirati i kroz aspekt postojanja socijalnog kapitala u toj poslijeratnoj zajednici. Naime, prema Woolcocku (1998.) socijalni kapital podrazumijeva mreže koje s kolektivnim normama, vrednotama i shvaćanjima olakšavaju suradnju unutar skupina ili između njih kako bi se stvorile koristi za društvo.

U Hrvatskoj ima malo organizacija koje su utemeljene u zajednicama i manjim mjestima i uglavnom se nalaze u većim gradovima (Bežovan i Zrinščak, 2007.). Aktivnosti druga civilnog društva na regionalnoj razini povezane su s ponudom financijskih programa inozemnih organizacija. Bežovan (2005.a:125) navodi kako se to uglavnom odnosi na ratom ugrožena područja, no rijetko se događa da takve udruge dobiju lokalnu potporu i nastave s djelovanjem i poslije prestanka stranog programa. Iako su u poratnom razdoblju mnoge udruge civilnog sektora izvana podržavale zajednicu, ovo je jedina udruga koja se bavi psihosocijalnim radom nastala u lokalnoj zajednici, s primarnim djelovanjem usmjerenim prvenstveno na potrebe te zajednice. Stoga je težište istraživačkog interesa u ovom radu bio usmjeren na njen razvoj i djelovanje u poslijeratnoj zajednici. Kako se općenito smatra da su organizacije civilnog društva izvor socijalnog kapitala (Bežovan i Zrinščak, 2007.), svrha je ovog rada studijom slučaja prikazati specifičnosti razvoja udruge civilnog društva i njene uloge u poslijeratnom kontekstu, produbiti uvid u djelovanje i održivost civilnog sektora u poslijeratnoj zajednici te navedeno sagledati u kontekstu teorije socijalnog kapitala.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je produbljanje i proširivanje spoznaja o iskustvu razvoja i održivosti udruge civilnog društva koja se bavi pružanjem psihosocijalne pomoći i podrške u procesu socijalne rekonstrukcije zajednice.

U skladu s ciljem postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Koje su aktualne potrebe u zajednici koja je bila pogođena ratom iz perspektive aktera aktivne udruge civilnog društva u toj zajednici?
2. Koja su iskustva u radu udruge civilnog društva u poslijeratnoj zajednici?

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Kao odgovor na postavljena istraživačka pitanja korišten je kvalitativni istraživački pristup temeljen na ishodištima konstruktivističke paradigme (Halmi, 2005.; Milas, 2005.). Socijalni konstruktivizam polazi od razumijevanja zbilje kao društveno i iskustveno oblikovanih konstrukcija pojedinaca uvjetovanih specifičnim povijesnim ili kulturnim obilježjima. Ono što se smatra istinskom spoznajom nije proizvod objektivnog promatranja socijalne zbilje, već socijalnih procesa i interakcija u kojima su ljudi neprestano angažirani. Kvalitativna istraživanja oblik su socijalnih istraživanja koja se fokusiraju na razumijevanje načina na koji ljudi interpretiraju i daju smisao svojem doživljavanju svijeta u kojem žive. Postoje različiti pristupi unutar šireg okvira, ali većina ima isti cilj: razumjeti socijalnu stvarnost pojedinca, grupa i kultura. Osnova kvalitativnih istraživanja je u interpretativnom pristupu socijalnoj stvarnosti. Cilj je ovakvih istraživanja proučavanje socijalnih fenomena u njihovom prirodnom okruženju (Holloway, 1997.; Malterud, 2001., prema Jeđud, 2008.).

Primjer ove Udruge kao organizacije civilnog društva korišten je kao paradigmatički primjer čiji smo proces razvoja imali priliku pratiti dugi niz godina. Slični procesi razvoja civilnog društva u zajednicama u procesu socijalne rekonstrukcije mogu se pratiti i u drugim zajednicama koje su prošle kroz ratna razaranja i nakon toga uspostavu novih socijalno – ekonomskih odnosa u hrvatskom kontekstu.

Sudionici u istraživanju

S ciljem produbljanja i proširivanja spoznaje o iskustvu razvoja i održivosti civilnog sektora u zajednici, koja je u procesu socijalne rekonstrukcije i stvaranja novih oblika aktivnosti, suradnje i odnosa koji pridonose njenom razvoju, u istraživanje

su uključeni sudionici s neposrednim iskustvom u tom procesu. U istraživanju je sudjelovalo šest sudionica ženskog spola u dobi 40 do 58 godina. Sudionice istraživanja su članice Udruge čije je osnivanje inicirano programskom, organizacijskom i financijskom potporom civilnog sektora dugi niz godina, smještenoj u zajednici narušenog socijalnog funkcioniranja u kojoj aktivno sudjeluju u izgradnji socijalnog kapitala, odnosno izgradnji odnosa temeljenih na suradnji i povezanosti s ciljem povećavanja učinkovitosti zajednice (Putnam, 1993.). Sudionice imaju iskustvo u osnivanju organizacije civilnog društva i u kontinuiranom provođenju psihosocijalnih programa namijenjenih članovima zajednice, djeci i roditeljima te olakšavanju obiteljskih problema koji se reflektiraju na zajednicu, što je i osnovna svrha Udruge. One su građanke lokalne zajednice u kojoj su osnovale Udrugu, rade na vodećim pozicijama u sustavu socijalne skrbi i obrazovanja, aktivno sudjeluju u javnom i političkom životu zajednice te su kroz svoj posao u neposrednom kontaktu s građanima i drugim organizacijama koje djeluju u zajednici. Radi se o uzorku osoba koje su dobro i bogato informirane o temi istraživanja i koje su iz svog neposrednog iskustva i znanja mogle pridonijeti dubljem i specifičnom razumijevanju predmeta istraživanja u postojećem socijalnom kontekstu.

Postupak prikupljanja podataka

U svrhu prikupljanja podataka korištena je metoda fokusne grupe. Prema Milasu (2005.:589), radi se o posebnoj tehnici grupnog razgovora koji za cilj ima dublje spoznavanje istraživane pojave. Provođi se u manjoj grupi sudionika koji dijele neka zajednička obilježja i razgovaraju o određenoj temi uz usmjeravanje moderatora. Krueger (1994., prema Padgett, 1998.:64) navodi da bi fokusna grupa trebala biti dovoljno velika za generiranje

različitih mišljenja, ali dovoljno mala da se svakom sudioniku omogući vrijeme da iskaže vlastito mišljenje. Optimalan broj sudionika bio bi između 7 i 10 osoba, ali mogući raspon kreće se od 4 do 12 osoba. Pitanja kojima se želi potaknuti uvid u osobno iskustvo sudionika unaprijed su pomno pripremljena, slijede zacrtani istraživački plan, razumljiva su i logična, a njihova otvorenost i nesugestivnost trebala bi zajamčiti neusiljene odgovore. U neformalnom ugođaju grupne rasprave sudionike se želi potaknuti na slobodno iznošenje vlastitog iskustva, mišljenja i stavova o fenomenu ili događaju koji je u središtu interesa. Osnovno obilježje fokusne grupe je grupna interakcija između sudionika (Milas, 2005.). U provedenoj fokusnoj grupi smisao je upravo bio potaknuti na raspravu sudionice koje imaju zajedničku povijest u radu u zajednici, slične profesionalne vrijednosti i interese kako bi se identificirao čitav spektar pogleda, mišljenja i iskustava o predmetu istraživanja te umnogostručio broj komentara, zamisli i opaski. Time se omogućilo prikupljanje mnogo većeg broja informacija u odnosu na pojedinačni razgovor, a grupno okruženje osiguralo je prirodniju socijalnu interakciju sudionica u odnosu na, primjerice, umjetno eksperimentalno okruženje ili do neke mjere kreirane atmosfere u dubinskim intervjuima (Hennink, 2007.). Prednost fokusne grupe je u grupnoj interakciji koja je unutar definiranih istraživačkih ciljeva omogućila sudionicama identificirati nova pitanja, mogućnosti i perspektive vezane uz rad Udruge, otvorila prostor za dijeljenje brige o budućnosti njihovog zajedničkog rada i stvorila okruženje za razumijevanje njihove grupne dinamike i procesa donošenja odluka u novonastalim okolnostima. Također, s obzirom na temu ovog istraživanja, fokusna grupa kao metoda prikupljanja podataka prikladna je kada se traže informacije o zajednici (za razliku od osobnih podataka) kao što su informacije

o socijalnom ponašanju, kulturnim vrijednostima ili mišljenjima o zajednici te kada dobivene informacije mogu biti korisne na razini razvoja politike, programa i prakse u zajednici (Hennink, 2007.:10-11).

Fokusna grupa provedena je u veljači 2009. godine u prostoru osnovne škole lokalne zajednice u kojoj djeluje Udruga, nakon dobivanja pristanka članova o sudjelovanju u istraživanju. S rađanjem ideje o produblivanju spoznaja o razvoju civilnog društva u poslijeratnim zajednicama, istraživački tim kontaktirao je predsjednicu udruge, objasnio ideju, svrhu i način provedbe istraživanja te zamolio da sa svojim članovima prodiskutira i razmotri odluku o mogućem sudjelovanju. Istraživanje se temeljilo na principu informiranosti, dobrovoljnosti, povjerljivosti i kontroli podataka. Radilo se o motiviranim članicama koje su imale pozitivan stav prema istraživačima koji su osobno sudjelovali u programima i razvoju civilnog društva kako u toj, tako i u drugim zajednicama u procesu socijalne rekonstrukcije.

Moderator ove fokusne grupe bio je istraživač koji je pored vođenja grupne diskusije prema unaprijed pripremljenom predlošku (prilog 1.) dodatno brinuo o zadržavanju neutralnosti i minimaliziranju svoje uloge. Iako je jedna od značajnih osobina kvalitativnog istraživanja uključenost i neposredna uloga istraživača kako u planiranju, analizi, interpretaciji tako i u prikupljanju podataka valja imati na umu i moguće izvore ugrožavanja vjerodostojnosti (eng. *credibility*) kvalitativnog istraživanja i odgovornosti istraživača za jasnim opisom korištenih postupaka (Morse i sur., 2002.; Golafshani, 2003.; Ajduković, 2008.). Diskusija u fokusnoj grupi trajala je 120 minuta, na temelju pristanka bila je snimana, a audio zapis doslovno prepisan. Transkribiranje se vršilo bez uređivanja teksta (Bloor i sur., 2001., prema Hennink, 2007.:200) na način da se sudionicima dodijelio kodni broj te su izostavljena imena i nazivi koji bi mogli upućivati na otkrivanje identiteta. U skladu

s etikom sudjelovanja, sudionice su prijepis fokusne grupe dobile na uvid, dogovoreno je da će im se osigurati uvid u rezultate istraživanja, a konačan izvještaj neće moći biti objavljen bez njihove suglasnosti.

Metoda obrade podataka

Kako bi se organizirali podaci prikupljeni u fokusnoj grupi, korišten je postupak kvalitativne analize koju su predložili Glaser i Strauss (1967., prema Mesec, 1998.), a kasnije razvili Strauss i Corbin (1998., prema Onwuegbuzie i sur., 2009.). Kvalitativna analiza je proces segmentiranja, konceptualizacije i kategorizacije podataka s ciljem razumijevanja i tumačenja prikupljenog empirijskog materijala. Svaki postupak kvalitativne analize grubo se može podijeliti u šest koraka (Mesec, 1998.:103): (1) uređivanje empirijske građe; (2) određivanje jedinica kodiranja; (3) otvoreno kodiranje; (4) izbor i definiranje relevantnih pojmova i kategorija; (5) odnosno kodiranje; (6) oblikovanje konačne teorijske formulacije.

Tako je postupak kvalitativne analize u ovom radu obuhvaćao sljedeće korake: (1) transkribiranje audio zapisa i izradu originalnog prijepisa fokusne grupe (Hennink, 2007.; Onwuegbuzie i sur., 2009.); (2) podcrtavanje značajnih izjava sudionika i određivanje jedinica kodiranja; (3) pripisivanje pojmova definiranim jedinicama kodiranja (sažimanje); (4) pridruživanje srodnih pojmova u kategorije; (5) analizu i interpretaciju značenja definiranih kategorija; (6) oblikovanje teorijske formulacije.

Osiguravanje pouzdanosti u analizi podataka i procesu generiranja pojmova koji opisuju odnose unutar ispitivane pojave, provedeno je postupkom triangulacije istraživačima (Denzin, 1978., prema Golafshani, 2003.; Halmi, 2005.). Određivanje jedinica kodiranja te izbor i definiranje relevantnih pojmova i kategorija neovisno jedan od drugog vršila su dva istraživača. Uslijedi-

la je usporedba te međusobno interpretiranje, diskusija i usklađivanje generiranih pojmova s ciljem postizanja konsenzusa u oblikovanju kategorija. Potom je treći istraživač provjeravao konzistentnost oblikovanih pojmova i kategorija na način da je kodirao nasumično izabrane dijelove podataka te provjeravao postoje li neke neskladnosti koje bi se tre-

bale rekodirati (Johnson, 1997.). Nakon tako provedenog postupka analize podataka, konsenzusom su definirane konačne interpretabilne kategorije s obzirom na postavljena istraživačka pitanja. U tablici 1. prikazan je primjer analize podataka, odnosno postupak definiranja jedinica kodiranja, pojmova prvoga reda i kategorija.

Tablica 1.

Isječak uređivanja pojmova prema razini apstraktnosti

Izjave sudionika ² - jedinice kodiranja	Pojmovi - pojmovi 1. reda (sažimanje)	Kategorije - pojmovi 2. reda
<p>...smatram da se potrebe uopće od osnivanja udruge do danas nisu promijenile... intenzivna potreba zajednice je ono što joj je trebalo, a treba joj i danas...dakle, treba omogućiti roditeljima da se školuju za roditeljsku ulogu, treba omogućiti obiteljima da nauče kako da komuniciraju u obitelji i osigurati prostor gdje mogu to ostvarivati.(5)</p>	<p>Pomoć i podrška u djelotvornijim roditeljskim postupcima</p>	
<p>Treba im uopće osvijesti važnost obitelji kao temelja za normalan i zdrav razvoj djeteta i njegov odgoj, jer ono što će taj roditelj propustiti neće više nitko moći nadoknaditi, nikakav NGO, niti škola ni fakulteti.(1)</p>	<p>Obitelj kao temelj za razvoj djeteta</p>	<p>Obitelj kao društvena vrijednost</p>
<p>... kad sam kao mlada učiteljica ušla u razred mislila sam da ću se baviti nečim drugim, da ću se baviti edukacijom, a zapravo sam vidjela puno problema kod djece, a bila sam svjesna da su to zapravo većinom problemi u obitelji.(4)</p>		
<p>...s druge strane, treba osigurati određene kompetencije toj djeci, što će biti vrlo teško ako ne budemo imali nekakvu podlogu s kojom će dijete doći iz obitelji. Jer mi u osnovnoj školi krećemo od učenja osnovnih kulturno-higijenskih navika, a sada trebamo sve to ugraditi i osposobiti djecu za život...?! <u>Trebamo temelj iz obitelji koje dijete treba ponijeti, a naravno da ga dijete ne može ponijeti ako u obitelji to ne znaju kako odraditi.</u> Mi stalno nešto gradimo u zraku jer temelja nema...(5) Budući da smo svi prosvjetni djelatnici, radimo u školi, u neposrednom smo kontaktu s djecom i s njihovim roditeljima, općenito s ljudima s kojima kontaktiramo, primijetili smo da je sredina bremenita problemima i to osobito u obiteljskim odnosima su se pojavili problemi, zatim u odgojnoj zapuštenosti djece smo vidjeli probleme, djeca nisu znala komunicirati na pravi način... (1)</p>	<p>Obitelj kao vrijednost u društvu (kapital društva) Problemi djece i mladih</p>	<p>Oснаživanje siromašne lokalne zajednice</p>
<p>...mi stalno nešto gradimo u zraku jer temelja nema. Ako je lokalna zajednica ona koja je siromašna, opet ništa, netko treba doći tu lokalnu zajednicu koja sama ne može iznijeti teret i osigurati osnovne stvari da se izgradi. Gdje je nama naša lokalna zajednica? Financije fale. (5) Financije nedostaju.(3)</p>	<p>Pomoć lokalnoj zajednici</p>	<p>Zaposlenost</p>

² Brojevi u zagradama odnose se na pojedine sudionice ove fokusne grupe.

Izjave sudionika ² - jedinice kodiranja	Pojmovi - pojmovi 1. reda (sažimanje)	Kategorije - pojmovi 2. reda
<p>Prioritet je da lokalnoj zajednici treba pomoć da iznese teret. Lokalna zajednica je ta koja treba pomoći obiteljima. Kako? Ona nema za ono osnovno. (5) Ovdje nedostaje svega...(4)</p>		
<p>To je teško. I onda se ljudi pitaju kad djeca iz (...) završe fakultet neće se vratiti. Kao prvo <u>nemaju posla za njega, a kao drugo, mladom čovjeku treba i nešto više osim posla</u> (4)</p>	Nedostatak radnih mjesta	Potencijali zajednice
<p>...<u>mislim da je najveći problem jer nema sadržaja</u>...(3)... <u>nezaposlenost i nemogućnost zapošljavanja</u> (5) Oni su osuđeni ili da sjede u kaficu koji je prepun dima, jednom ili dva koji su otvoreni, drugdje ih nema. Oni mogu hodati po ulici jer nemaju kamo...(3) <u>To je najveći problem ovog grada, grad je mrtav.</u> (6)</p>	Nezaposlenost	Potencijali zajednice
<p>Toliko toga u ovom gradu nedostaje, <u>a ne iskorištavamo ni ono što imamo pripremljeno, kao što je ova udruga pripremila stručnjake... ne iskorištavamo ni ono što nam je pred nosom.</u> Nemamo nekog drugog tko će reći da ovi ljudi mogu ovdje nešto raditi. (5)</p>	Neiskorištavanje potencijala u zajednici	Udruga kao potencijal zajednice
<p><u>Nešto srodno ovome ne postoji. Ali, postoje sportske udruge, ne znamo jesu li se same organizirale, neke jesu, neki nisu.</u> (3)</p>	Jedina udruga civilnog društva koja pruža psihosocijalne programe	Funkcioniranje organizacija civilnog društva u zajednici
<p>Lokalna zajednica nema sad nikakvu sreću od nas, jer <u>nemamo svog prostora za rad.</u> (5) ...to je dovelo do <u>slabljenja udruge i svega, jer mi sad nemamo neko mjesto gdje svatko ima ključ, može doći, nešto napraviti.</u> Mi smo se redovito vidali, <u>sad se mi ne nalazimo,</u> mi se eventualno čujemo telefonom...od toga nema sreće, to sve diže tenzije, <u>meni je osobno bilo dosta svega toga...</u> Da je naš prostor, da su uloge jasno definirane, najsretnije bi bilo kad bi udruga imala jednu osobu koja bi mogla biti dva sata u prostoru...Iz toga sve će <u>nestati,</u> uslijed tih razloga. (3)</p>	Gubitak prostora za rad zbog nemogućnosti financiranja	Gubitak motivacije za nastavak rada
<p>Mi možemo zadovoljiti <u>neke potrebe,</u> primjerice, možemo pomoći roditelju da odgovorno odradi svoju ulogu roditeljstva. Možemo <u>zadovoljiti, ako nam netko osigura prostor i sredstva</u> (5) Možemo, <u>s ljudskim resursima i znanjem koje imamo, ali sve ono tekuće uz to ne.</u> (3)</p>	Potencijali stručnjaka pomagača u zajednici	Problemi financiranja udruga
<p>Ja ne znam kako se tretiraju sportske udruge, ne znam ulaze li u tu skupinu ili je to nešto posebno. <u>I nemaju svoj različit izvor prihoda, udruga krpaju se iz grada, od donatora.</u>(3)</p>	Fiktivno postojanje	
<p>Pčelari, ribolovna udruga, Nogometni klub Zrinski, navodno je osnovan odbojkaški klub, <u>rukometni klub je na papiru,</u> kajak je bio prije, ribolov je bio prije rata. <u>Puno je toga na papiru.</u></p>		

U analitičkom i interpretativnom smislu dobivene spoznaje ovog istraživanja bilo bi zanimljivo produbiti prikupljanjem podataka od građana u zajednici, korisnika

usluga Udruge i članova ostalih organizacija civilnog društva u zajednici. Time bi se dobio sveobuhvatniji uvid u doprinos civilnog društva razvoju socijalnog kapi-

tala u poslijeratnoj zajednici. Međutim, u radu je predmet istraživanja ograničen samo na članice jedne udruge. Unatoč tome, istraživanje se čini važno i potrebno jer ukazuje na trenutak u razvoju institucija civilnog društva u poslijeratnoj zajednici, na potencijal i prepreke u radu Udruge te percepciju ljudi koji su uključeni u rad u zajednici i čije su kompetencije i iskustvo primarni razlog za odabir u odgovaranju na istraživačka pitanja. Opisana udruga nastala je kao posljedica razvijanja civilnog sektora u okviru ratnih i poslijeratnih okolnosti, na što ukazuju i druga istraživanja civilnog društva u Hrvatskoj (Bežovan, 2003., 2005; Črpić i Zrinščak, 2005.; Škrabalo, 2006.) što je čini primjerenom za temu istraživanja i navedeni istraživački cilj.

REZULTATI: ANALIZA I INTERPRETACIJA POJMOVA I KATEGORIJA

1. Kategorije u okviru prvog istraživačkog pitanja: Koje su aktualne potrebe u zajednici iz perspektive aktera aktivne udruge civilnog društva u toj zajednici?

Cilj prvog istraživačkog pitanja bio je steći uvid u aktualno stanje u zajednici: odgovori sudionica analizirani su prema prethodno opisanom postupku. Aktualne potrebe u zajednici koje sudionice navode odraz su života u poslijeratnoj zajednici i *...sredine bremenite problemima (1)*. Članice udruge navode kako su stanje u zajednici i potrebe zajednice nepromijenjene u odnosu na stanje neposredno nakon rata: *Smatram da se potrebe uopće od osnivanja naše udruge do danas nisu promijenile, to je moje viđenje cijele priče (5)*. Kvalitativnom analizom podataka³ vezanom uz prvo istraživačko pitanje dobivene su sljedeće interpretabilne kategorije:

(1) obitelj kao društvena vrijednost; (2) osnaživanje siromašne lokalne zajednice; (3) raznovrsnost sadržaja u zajednici; (4) zaposlenost; (5) osiguravanje infrastrukture za razvoj civilnog društva; (6) revitalizacija pozitivnih vrijednosti; (7) nenasilni modeli rješavanja problema; (8) osobna odgovornost i aktivan stav; (9) potencijali zajednice; (10) funkcioniranje udruge civilnog društva u zajednici.

Slijedi interpretacija pojmova i kategorija kojima sudionice opisuju svoje viđenje potreba u zajednici u kojoj žive, rade i djeluju kroz civilnu udrugu:

• Obitelj kao društvena vrijednost

Sudionice osobito prepoznaju **probleme djece i mladih**, primjerice *...u odgojnoj zapuštenosti djece (1)* i **probleme u obitelji ... u obiteljskim odnosima (1)**. Potreba za **pomoći i podrškom roditeljima u djelotvornijim oblicima roditeljstva** potkrijepljena je nizom razloga. Važno je *...omogućiti roditeljima da se školuju za roditeljsku ulogu (5)*, prisutno je *...nesnalaženje roditelja i djece u međusobnim odnosima i odnosima u obitelji (5)*. Sudionice navode *...važnost obitelji kao temelja za normalan i zdrav razvoj djeteta i njegov odgoj (1)*. Također vide **obitelj kao vrijednost u društvu/zajednici ...trebamo temelj iz obitelji koje dijete treba ponijeti, a naravno da ga dijete ne može ponijeti ako u obitelji to ne znaju kako odraditi (5)**. Istaknute potrebe sudionica neposredno su povezane s ciljevima i djelatnostima Udruge, budući da se radi o udruzi čije je djelovanje vezano uz promociju pozitivnog roditeljstva i obiteljsko savjetovanje. Fukuyama (1999.) razlikuje udruživanje koje proizlazi iz obiteljskih odnosa i ono koje označava dobrovoljno udruživanje u razne organizacije (spontana socijalnost). Ako je jača

³ Cjelokupna kvalitativna analiza podataka nalazi se kod autorica.

povezanost i poštivanje normi u obitelji, slabije su povezanosti izvan obitelji, i obrnuto. Društva s niskom razinom spontane socijalnosti i povjerenja koje nastaje iz takvih odnosa, imaju slabiji ekonomski napredak. Međutim, kako je prema Fukuyami (1999.), socijalni kapital potencijal koji proističe iz dominantnog odnosa povjerenja u društvu ili njegovim dijelovima, na osnovi iskaza sudionica može se reći kako je u ovoj zajednici narušena mogućnost za razvojem socijalnog kapitala na razini obitelji, kao i izvan nje.

- **Oснаživanje siromašne lokalne zajednice**

Sudionice navode da je jedna od osnovnih poteškoća s kojom se svakodnevno suočavaju **siromašna lokalna zajednica** ...*mi stalno nešto gradimo u zraku jer temelja nema. Ako je lokalna zajednica siromašna, opet ništa...*(5). One ističu da su **narušeni materijalni i socijalni resursi zajednice** ...*netko treba doći u tu lokalnu zajednicu koja sama ne može iznijeti teret i osigurati osnovne stvari da se izgradi. Ovdje nedostaje svega...*(4). Ponovno iznose **nedostatak financijskih sredstava** da bi zajednica mogla opstati ...*Financije fale*(5)... *Financije nedostaju* (3). Navode da je **potrebna pomoć zajednici** kako bi mogla opstati i razvijati se ...*Prioritet je da lokalnoj zajednici treba pomoć da iznese teret. Lokalna zajednica je ta koja treba pomoći obiteljima* (5). Kao što je poznato, rat je doveo do devastacije gospodarstva u zajednicama koje su bile direktno pogođene ratnim događajima. No, mnoge od poslijeratnih zajednica bile su relativno nerazvijene i prije Domovinskog rata. Tako Babić (2004.:379) navodi da su prijeratni periferni sindrom, ratne devastacije i neatraktivne destinacije za ulaganje kapitala u poslijeratnom razdoblju limitirajući čimbenici u jačem aktiviranju lokalnog stanovništva na stvaranju vlastitih prihoda.

- **Zaposlenost**

Iznoseći aktualno stanje i potrebe u ovoj poslijeratnoj zajednici, sudionice ukazuju da je jedan od većih problema **nedostatak radnih mjesta** ... *I onda se ljudi pitaju da kad djeca iz ... (o.a. opisane zajednice) završe fakultet neće se vratiti. Kao prvo nemaju posla za njega, a kao drugo, mladom čovjeku treba i nešto više osim posla* (4). Navode da ...*u gradu vlada nezaposlenost i nemogućnost zapošljavanja* (5). Jedna od glavnih boljki u područjima od posebne skrbi je upravo nezaposlenost. Bubanović Devčić i Ćorić (2006.) navode kako je s obzirom na (ne)razvijenost županija najlošije stanje u županijama koje se nalaze uz istočne granice i koje su ujedno doživjele najveće štete u Domovinskom ratu. Te županije bilježe mnogo veće gubitke od dobiti, nisku produktivnost u industriji, lošu obrazovnu sliku te vrlo visoku stopu nezaposlenosti.

- **Raznovrsnost sadržaja u zajednici**

Sudionice navode **nedostatak sadržaja za stanovnike zajednice** ...*moramo ići dalje ako želim da moje dijete vidi dobar film, dobru kazališnu predstavu*(4). Također navode kako **zajednica u kojoj žive nema obilježja grada**, a administrativno je grad ... *po meni ovo nije grad jer nema nikakvu gradsku strukturu, nema apsolutno nikakvih sadržaja* (4). **Djeca i mladi su bez mogućnosti zadovoljavanja potreba u zajednici** ...*imam djecu koja rastu, sazrijevaju i imaju svoje interese, ali vrlo malo tih interesa mogu zadovoljiti ovdje* (4). Ovo je u skladu i s drugim istraživanjima provedenim u poslijeratnim zajednicama (Raboteg-Šarić i Rogić, 2002.).

- **Nenasilni modeli rješavanja problema**

U zajednici stradaloj u ratu, jedna je od posljedica prisutnost **nasilja među djecom** ...*Ja bih rekla da su te posljedice*

ce rata nasilničko ponašanje ...to se još uvijek osjeća kroz nasilje, jer je puno nasilja među djecom i u obitelji (5). **Nasilje je model za rješavanje problema ...** U nedostatku iznalaženja odgovarajućih obrazaca ponašanja u obitelji, roditelji rješavaju na taj način probleme s djecom kod kuće i djeca rješavaju u školi (5). Doista je takav model postojao u ratu, i ostao je do dana današnjeg (5). Roditelji specificiraju kako je prisutna **verbalna i fizička agresija** (5). Na navedeno ukazuje i percepcija mladih koji žive u poslijeratnim zajednicama (Raboteg-Šarić i Rogić, 2002.). O utjecaju traumatskih posljedica na upravljanje sukobima i primjenu konstruktivnog pristupa u rekonstrukciji zajednice ukazuju brojni autori (Pregrad, 1996.; Ajduković i Sladović, 2003.)

• Osobna odgovornost i aktivan stav

Sudionice navode kako članovi zajednice imaju **...pasivan stav prema sebi** (3) te opisuju naučenost na primanje materijalne pomoći i ovisnost o državnoj pomoći **koja djeluje poput naučene bespomoćnosti** ...Imam osjećaj da ljudi jako uslijed donacija očekuju: to je moje pravo, ja to moram dobiti. Još uvijek stalno smatraju kako to meni država mora dati, to je moje pravo (3). Postoji izreka »Naučimo ljude pecati, a ne im dati ribu«. A ovdje su ljudi naučeni da dobiju ribu, a ne da sami nešto naprave (2). Ukazuju i na **zanemarivanje djece zbog zaokupljenosti egzistencijom i preživljavanjem** ...To su roditelji koji su hodali po centrima i karitasima (o.a. Caritas), koji su se minimalno ili se nisu uopće bavili svojom djecom (1).

Kada opisuju mlade, oni su **mladi bez osobne odgovornosti** ...Oni jednostavno nemaju razvijen taj osjećaj osobne odgovornosti... (6). Vežano uz ovu temu sudionice zaključuju kako je **rat izgovor za pasivnost**... ljudima kao da rat služi za izgovor. Kada izračunaš na prste koliko je godina prošlo od rata to je jedan cijeli

život, za koji se moglo strahovito puno toga napraviti (4).

• Revitalizacija pozitivnih vrijednosti

Sudionice opisuju aktualno stanje i potrebe u zajednici te navode niz primjera koji pokazuju u zajednici potrebu za revitalizacijom pozitivnih vrijednosti. Prepoznaju **nevrednovanje rada i znanja**... Čini se da je taj odnos prema znanju, prema školi, prema školovanim ljudima uopće srozan, znanje je obezvrijeđeno u našoj sredini (1). **Narušene su obiteljske vrijednosti i prisutno je nepoštivanje autoriteta** ...Imate probleme u nepoštivanju autoriteta, u indolenciji prema svim obvezama, nemaju osjećaj poštovanja starijeg, niti osjećaj obveze da on nešto mora napraviti za sebe (1). **Poremećen je vrijednosni sustav u zajednici** ...I onda bi mi trebali iz škola iznjedriti djecu širokih profila, širokih pogleda na svijet, ali u svojoj obitelji i mjestu u kojem žive nemaju ništa što bi ih usmjerilo u tom smislu... Generalan stav ljudi je da nama ovdje ne treba ništa jer imamo lijepu prirodu. To je nekakav zrakoprazan prostor, nesklad između doba u kojem živimo, onoga čemu težimo, što mi hoćemo za sebe i svoja djecu i između onog što mi jesmo (4).

• Potencijali zajednice

Neiskorištavanje potencijala u zajednici ilustriraju izjave poput ...*Toliko toga u ovom gradu nedostaje, a ne iskorištavamo ni ono što imamo, kao što je naša Udruga... Nemamo nekog tko će reći da ovi ljudi mogu ovdje nešto raditi* (5). **Udruga je potencijal zajednice**, ali osamljen i neumrežen te zbog toga teško opstaje i djeluje ...*Mi smo jedina udruga civilnog društva koja pruža psihosocijalne programe. Nešto srodno ovome, ne postoji. Ali, postoje sportske udruge, ne znamo jesu li se same organizirale...* (3). Članovi Udruge navode kako su dodatno **motivirani za rad s ljudima** koji su u teškoći. *Budući da smo gotovo svi prosvjet-*

ni djelatnici, radimo u školi, u neposrednom smo kontaktu s djecom i s njihovim roditeljima... (1). Međutim, **potencijali stručnjaka pomagača u zajednici nisu prepoznati** i to predstavlja ograničenje za intenzivnije djelovanje ...*Mi možemo zadovoljiti neke potrebe, primjerice, možemo pomoći roditelju da je odgovoran u ulozi roditeljstva. Možemo, ako nam netko osigura prostor i sredstva (5), ...s ljudskim resursima i znanjem koje imamo, ali sve drugo uz to ne (3). Prisutan je gubitak motivacije za nastavak rada: meni je osobno bilo dosta svega toga... (3).*

- **Osiguravanje infrastrukture civilnog društva**

Kao jedan od najvećih problema u funkcioniranju Udruge sudionice navode **nedostatak prostora** ...*Ne znam koliko ima veze s tim, ali to je dovelo do slabljenja Udruge i svega, jer nemamo neko mjesto gdje svatko ima svoj ključ, može doći, nešto će napraviti (3). Mi čak nismo mogli zadržati prostor jer nismo imali za materijalne troškove, morali smo vratiti pa se krpamo... nemamo mjesta koje bi bilo naše (4). Uz to se nadovezuje i sljedeći veliki problem koji dovodi u pitanje daljnji opstanak Udruge, a to je **nedostatak sredstava** ...*Najsretnije bi bilo kad bi ta Udruga imala jednu stalnu osobu ...koja bi isto naravno trebala biti financirana... Mi osim projekata ciljano za određene pozicije nemamo izvan toga novaca za tekuće izdatke (3). Nedostatak stabilnih financijskih resursa i nedovoljna transparentnost sadašnjeg sustava državnih potpora civilnog društva osnovne su prepreke za postizanje održivosti sektora (Bežovan, Zrinščak i Vucec, 2005.). To se pokazalo i na primjeru ove Udruge čiji je osnovni problem nedostatak mjesta za djelovanje te kontinuirani priljev sredstava, budući da sredstva dobivaju isključivo iz projektnih aktivnosti. Osim navedenog, moglo bi se reći kako bi stalno zaposlena osoba u Udruzi doprinijela ravnoteži**

između usmjerenosti Udruge na pružanje psihosocijalne pomoći kao osnovnog cilja djelovanja te istodobnog ulaganja u opstanak i institucionalni razvoj Udruge i time olakšala osiguravanje njene infrastrukture. Međutim, navedeno sudionice ne navode eksplicitno, što može govoriti o njihovom relativno kratkotrajnom djelovanju, manjku iskustava u vođenju udruge i nepovezanosti s civilnim sektorom, kao i o visokim očekivanjima u djelovanju Udruge.

- **Funkcioniranje udruga civilnog društva u zajednici**

Uz poteškoću funkcioniranja njihove udruge, sudionice su se osvrnule i na ostale udruge u toj zajednici ističući **probleme financiranja udruga** ...*Ja ne znam kako se tretiraju sportske udruge, ne znam ulaze li u tu skupinu ili je to nešto posebno. I nemaju svoj različit izvor prihoda, krpaju se iz grada, od donatora (3). Ujedno ističu da civilno društvo nije zaživjelo u njihovoj zajednici već da postoji **fiktivno postojanje udruga** ...*Pčelari, ribolovna udruga, nogometni klub, navodno je osnovan odbojkaški klub, rukometni klub je na papiru, kajak je bio prije, ribolov je bio prije rata. Puno je toga samo na papiru... (1). Bežovan (2003.) navodi kako se u različitim istraživanjima pokazalo da je financijska održivost jedan od važnijih problema organizacija civilnog društva. Stoga svake godine dio organizacija civilnog sektora zatvara svoje urede i prestaje s radom. Razvoj neprofitnog sektora u socijalnim programima uvelike ovisi o razmjernoj suradnji s lokalnim vlastima i drugim čimbenicima na lokalnoj razini (Bežovan, 2005.b:242).**

2. Kategorije u okviru drugog istraživačkog pitanja: Koja su iskustva u radu udruge civilnog društva u poslijeratnoj zajednici?

Cilj drugog istraživačkog pitanja odnosio se na iskustva u radu udruge civilnog

društva u poslijeratnoj zajednici. Kvalitativna analiza podataka pokazala je dva specifična smjera: **koristi** od rada udruge u zajednici i **ograničenja**.

Interpretabilne kategorije vezane uz **koristi** su: (1) pozitivni učinci na korisnike programa udruge; (2) unapređivanje metoda rada u nastavi; (3) profesionalni rast i razvoj; (4) sustručnjačka i međusektorska suradnja.

Interpretabilne kategorije vezane uz **ograničenja** su: (1) neprepoznavanje potencijala udruge u lokalnoj zajednici; (2) nepostojanje materijalne i infrastrukturne podrške u zajednici; (3) predrasude prema psihosocijalnoj pomoći; (4) problem neodrživosti programa i kontinuiranog rada u zajednici.

Definirane kategorije kojima opisuju **koristi** su:

- **Pozitivni učinci na korisnike programa udruge**

Jedan od pozitivnih učinaka, koje članice udruge ističu vezan je uz **unapređenje obiteljskog života**. Naime, sudionice istraživanja navode da roditelji – korisnici programa – izjavljuju sljedeće *...ja sam osvijestila kako raditi s mojim djetetom i meni je to jako puno pomoglo* (2). Primjećuju **promjene u ponašanju roditelja** koji su sudjelovali u programu *...oni češće dolaze na roditeljske sastanke i informativne razgovore s razrednikom u školi, izjavljuju da su zadovoljni onim što su dobili na radionicama te ... je taj odnos postavljen na jednu višu razinu* (1). Rad s djecom usmjeren na razvoj socijalizacijskih vještina, poboljšavanje komunikacijskih vještina i jačanje pozitivnije slike o sebi reflektiralo se na **promjene ponašanja djece** u razredu *... Ja vidim osobno i u razredu pomake kod djece koja su išla na radionice udruge... oni su samouvjereniji, pomažu drugima kada nešto trebaju napraviti* (6)... *lakše iskazuju emocije, nenasilno rješavaju sukobe, imaju pozitivniju sliku o*

sebi, sudjeluju u kreiranju drugačije atmosfere u radu (6).

- **Unapređivanje metoda rada u nastavi**

Sudionice navode kako primjenjuju nove metode rada s djecom u razrednim odjeljenjima. Pomak od frontalnog podučavanja k **radioničkom načinu rada** podrazumijeva češće uključivanje djece, aktivniji i kritičniji pristup učenju implementiran je u nastavi. *...Meni je osobno kao pedagogu škole jednostavnije... lakše se dolazi do komunikacije, brže povučemo jedni druge da se ipak u školi na taj način radi* (6). Doprinos je svakako u činjenici da su iz prostora djelovanja jedne udruge, koja organizira specifične vrste programa, preneseni modeli rada i nova znanja u šire okruženje u zajednici, odnosno u škole (osnovnu i srednju) koje obuhvaćaju opću populaciju djece i mladih.

- **Profesionalni rast i razvoj**

Sudionice kao osobnu i profesionalnu dobit navode mogućnost profesionalnog rasta i razvoja kroz edukacije, učenje i rad na sebi. Ističu **osjećaj kompetentnosti, profesionalnog samopouzdanja** u onome što rade *...nakon svih edukacija stekla sam samopouzdanje i to je meni bilo jako važno...* (3), **brigu o vlastitom profesionalnom integritetu i mentalnom zdravlju** *...naučila sam lakše pokazivati osjećaje, a ne sve držati za sebe* (6), **integriranje i implementiranje znanja u vlastiti život i unapređenje međuljudskih odnosa** *...čovjek se izgrađuje i mijenja odnos prema nečemu ili nekomu i da to unaprijedi sa svakim novim odnosom, s novim ljudima ...unapređuje i svoj odnos prema drugima* (5).

- **Sustručnjačka i međusektorska suradnja**

Doprinos okupljanja i djelovanja kroz udruhu koja se bavi psihosocijalnim ra-

dom doveo je do jačanja profesionalnih veza između stručnjaka pomagačkih struka u zajednici, ali i osobnih. Sudionice ističu kako im je udruživanje osiguralo **bolju međusobnu komunikaciju** za dobrobit građana koji koriste usluge u široj zajednici *...bolja komunikacija vodi zajedničkoj svrsi i cilju (3), ...povezali smo se od vrtića do srednje škole i centra za socijalnu skrb ...timski rad omogućio je praćenje razvoja... (6)*. Povezivanjem stručnjaka iz obrazovnih i socijalnih ustanova u lokalnoj zajednici osigurao se **bolji protok informacija** *...povezali su se stručnjaci iz različitih struktura, ...počeli smo bolje komunicirati međusobno, razmjena informacija je bolja i mislim da je to svrha, da je to vrlo važno (4)*. **Međusobna podrška i osnaživanje** kroz rad i dijalog s kolegama sudionicama je značio bolji osjećaj, više entuzijazma i snage za rad s ljudima u potrebi *...ojačala sam ...puno se bolje osjećam i zbog toga je bolje i ljudima s kojima kontaktiram, radim (1)*. Međusektorska suradnja ustanova osigurava bržu, detaljniju analizu konkretnih potreba ljudi te se otvara prostor za djelotvornijim i širim spektrom intervencija u zajednici. Kroz udruživanje i programe namijenjene građanima zajednice koja je u procesu rekonstrukcije nakon stradanja u ratu ostvarili su se preduvjeti za osnaživanje na tri razine. Osobno osnaživanje samih članica koje se reflektira kroz osjećaj samoučinkovitosti i motivacije, profesionalnog osnaživanja koje se ogleda kroz kompetencije i znanja za rad te osnaživanja zajednice kojim se pokušava utjecati na okolinu, artikulirati potrebe zajednice i mobilizirati snage za promjenom (Sadan, 2004.; Peterson i sur.; 2005.; Kletečki Radović, 2008.).

Izdvojene kategorije kojima opisuju **ograničenja** su:

- **Neprepoznavanje potencijala udruge u lokalnoj zajednici**

Neprepoznavanje potencijala Udruge u lokalnoj zajednici pojavljuje se kao kate-

gorija u prvom i u drugom istraživačkom pitanju. Sudionice nemaju osjećaj da je prepoznata vrijednost njihovog rada, koji počiva na aktivnosti njih kao građana zainteresiranih za aktualne probleme u zajednici »s ciljem udruživanja i organiziranja radi općeg dobra« (Bežovan, 2005.a:389). Jedan od razloga vide u **nemogućnosti šire promocije** njihovog rada u zajednici *...nismo se oglašavali, reklamirali naš rad, sve je ostalo u okviru institucija u kojima mi radimo, škole, vrtića, centra... (3)*. Kao problem navode **nedovoljnu informiranost lokalne zajednice o programima** i mogućnostima udruge *...možda oni nisu imali dovoljno mogućnosti upoznati sve ono što mi radimo (6)*. Doživljavale su omalovažavanje od strane ljudi iz lokalne zajednice *...oni se pitaju što to one rade, one su dokone (1)*, dobile su poruke da kroz rad Udruge zarađuju dodatan novac *...čuju se komentari koliki novac one dobiju za to (4)*. Sudionice imaju osjećaj da **nisu prepoznate kao korisne i značajne za lokalnu zajednicu** *...mislim da zajednica ne uočava važnost (1)*. Sudionice navode kako imaju formalnu podršku za svoj rad. Prilikom apliciranja projekata na natječaje, gradska vlast formalno podržava udругu, no nije pokazala stvarni interes i materijalizirala pomoć za razvoj i održivost udruge u zajednici *...mi smo trebali imati preporuku lokalnih struktura, svaki put bih ja slala u grad i uvijek smo dobili preporuku, ali to je bilo zato što od toga za njih nije moglo biti nikakve štete (3)*.

- **Nepostojanje materijalne i infrastrukturne podrške u zajednici**

Ova kategorija također se pojavljuje u prvom i u drugom istraživačkom pitanju. Najveći problem koje sudionice izdvajaju **ograničena su sredstva kojima raspoložu i nedostatak prostora za rad**. Ograničena sredstva povezana su s nemogućnošću planiranja i osiguravanja kontinuiteta programa. Udruga je izgubila prostor za rad, što

je prema sudionicama jedan od osnovnih elemenata za prepoznatljivost organizacije ...*mi sada nemamo okosnice da bi nas lokalna zajednica prepoznala, osjetila ...mi onako lepršamo ...nešto konkretno treba biti da bi nas zajednica znala pronaći, da mogu na tom mjestu ostvariti tu svoju potrebu* (5). Kako bi ih građani lokalne zajednice mogli percipirati kao mjesto i ljude od kojih mogu nešto dobiti, navode da im trebaju poslati jasnu poruku o tome tko su oni, koji su im ciljevi i koje programe provode. Ističu da su im potrebni **osnovni uvjeti za rad i stalan sadržaj rada** ...*da bi zajednica osjetila neku korist i znala da postojimo, to mora biti prostor s imenom i stalnim sadržajem, jedan dan u tjednu* (5), ...*nemamo telefonsku liniju* (6), ...*nedostaje nam logistika* (6).

• **Predrasude prema psihosocijalnom radu**

Ograničenje za promociju i rad Udruge predstavljaju **predrasude građana prema programima psihosocijalne pomoći** ...*jednostavno neke predrasude ih sputavaju da potraže pomoć* (1). Sudionice smatraju da je odaziv korisnika ograničen zbog **stigmatiziranosti korisnika** koji potraže ili koriste psihosocijalne usluge jer ih zajednica obilježava kao nesposobne za samostalno rješavanje problema u obitelji i s djecom ...*one kažu »to ti je bez veze, to ti je glupo, gubljenje vremena, znam ja kako se djeca odgajaju«* (1). S druge pak strane, upravo sudjelovanjem korisnika u programima, vide mogućnost širenja pozitivne informacije o korisnosti psihosocijalnog rada i način razbijanja **stereotipa o osobama koje potraže pomoć stručnjaka** ...*korisnica je imala problem s mužem koji je bio protiv toga da ona dolazi na grupe za roditelje, ...sada za vrijeme dok je ona ovdje, on čuva djecu* (2). Sposobnost traženja pomoći nije samo po sebi razumljivo, mnogi korisnici će oklijevati prije negoli se odluče zatražiti

stručnu pomoć, a jedan od razloga mogu biti »običaji i stavovi sredine u kojoj korisnik živi i u kojoj se nepovoljno gleda na traženje pomoći, naročito ako se radi o vrsti problema, kao primjerice u partnerskim odnosima ili roditeljstvu« (Urbanc, 2006.:41).

• **Neodrživost programa i kontinuiranog rada u zajednici**

Sudionice kao ograničenje navode **nemogućnost održivosti i osiguravanja kontinuiteta programa u zajednici** ...*Da bi lokalna zajednica osjetila korist i da postojimo, to mora biti konstantan sadržaj koji bi se nudio* (5). U okruženju u kojem je i dalje velika neimaština, siromaštvo, još manje ponude... *mi smo stalno u nekakvoj borbi, stalno liječimo umjesto da spriječimo i to je karakteristično i šire, a ne samo ovdje u...*(4), prevladava osjećaj da se stalno ...*gasi požar* (5), a nema osjećaja da se mobiliziraju snage i potencijali, materijalni, socijalni i ljudski, koji bi pokrenuli razvoj zajednice i omogućili osnovne uvjete u kojima bi mogle zaživjeti i održati se organizacije civilnog društva (Burde, 2004.; Bežovan, 2005.a).

RASPRAVA

Svrha je ovog rada kroz primjer razvoja jedne udruge civilnog društva steći uvid u djelovanje i održivost civilnog sektora u poslijeratnoj zajednici te navedeno sagledati u kontekstu teorije socijalnog kapitala. Nalazi istraživanja obuhvaćaju iskustva civilne udruge u poslijeratnoj zajednici koja su prezentirana kroz pojmove i kategorije. Kao jedna od ključnih potreba koja proizlazi iz kvalitativne analize ističe se gospodarska revitalizacija ovog poslijeratnog kraja, što je vidljivo iz dobivenih kategorija zaposlenost i osnaživanje siromašne socijalne zajednice. Jedna od glavnih prepreka socijalnoj rekonstrukciji zajednice prema Ajduković (2003.:24) je ekonomska

nesigurnost, nestabilnost i nedovoljno resursa odnosno nezaposlenost. Također se nakon normalizacije objektivnih, vanjskih okolnosti života kao što je, primjerice, obnova infrastrukture, postupno stvaraju okolnosti i za obnovu socijalnog funkcioniranja, odnosno za socijalnu rekonstrukciju zajednice. Zajednica u kojoj je provedeno istraživanje ima ozbiljnih poteškoća u zadovoljavanju osnovnih egzistencijalnih potreba stanovnika, što se odražava na njezino socijalno funkcioniranje. Deficit ljudskog i društvenog kapitala, zbog depopulacije i fragmentacije društvenog tkiva, problem je koji dosad nije dovoljno prepoznat kao pretpostavka ekonomskog razvoja, a koji je od vitalne važnosti za opstanak poslijeratnih zajednica (Škrabalo, 2006.).

S obzirom na probleme zajednice vezane uz gospodarsko osiromašenje i narušen vrijednosni sustav, ne iznenađuje da je kao jedna od aktualnih potreba istaknuta raznovrsnost sadržaja namijenjenih građanima lokalne zajednice. Naime, sudionice navode da ne postoje nikakvi dodatni sadržaji u gradu koji bi mogli konstruktivno ispuniti vrijeme mladih i ostalih građana. Osvrćući se na potencijal i doprinos njihove udruge civilnog društva u zajednici, smatraju kako raspolažu ljudskim potencijalom i kapitalom, ali da nisu prepoznate od strane zajednice. Doživljavaju kako lokalna vlast nije uvažila doprinos Udruge zajednici niti podržala osiguravanje primjerice prostora za rad. Kao glavni problem ističu i nedostatak sredstava za rad, kao i postojanje predrasuda stanovništva prema pružanju psihosocijalnih usluga. Sudionice također navode kako udruge civilnog društva u ovoj poslijeratnoj zajednici gotovo samo fiktivno postoje. Navode i kako se nisu dovoljno aktivirale na oglašavanju i promoviranju rada i rezultata vlastite Udruge, što može biti razlog neprepoznavanja potencijala udruge od strane lokalne zajednice, ali ne navode niti prepoznaju profesionalnu orijentaciju njihove Udruge i ne-

dovoljno iskustvo u vođenju organizacije civilnog društva kao potencijalne teškoće u održivosti Udruge. Primjerice, orijentacija Udruge na psihosocijalni rad nije nužno teškoća zbog postojećih predrasuda prema psihosocijalnom radu u zajednici, nego je i ograničenje jer u Udruzi ne postoje osobe koje imaju specifična znanja i iskustvo vezano uz načine vođenja civilne udruge i osiguravanje njene infrastrukture.

Unatoč potrebi, stvaranje socijalnog kapitala u poslijeratnim zajednicama još uvijek nije učinkovito povezano s lokalnim ekonomskim razvojem. Bez obzira na međunarodne i državne investicije u fizičku, ekonomsku i društvenu obnovu poslijeratnih zajednica, one i dalje uvelike zaostaju u razvoju za ostatkom zemlje. Zajednice siromašne društvenim kapitalom obilježava kronično zaostajanje u gospodarskom, društvenom i političkom razvoju (Štulhofer, 2003.). Prema Bežovanu i Zrinščaku (2007.) socijalni kapital je obilježje organizacije društva koji čine norme i vrijednosti te društvene mreže koje olakšavajući koordinirane akcije mogu povećati učinkovitost u društvu. Društvo koje dijeli zajedničke norme i vrijednosti stabilno je i uređeno. Prema tome, socijalni se kapital može razumjeti i definirati pomoću: a) normi i vrijednosti, b) društvenih mreža i c) djelovanja – dobrovoljno proizvedenih zajedničkih dobara i resursa odnosno povjerenja (Putnam, 1995., 2000.).

Osvrtom na rezultate u kontekstu navedenih elemenata socijalnog kapitala u poslijeratnoj zajednici, možemo uočiti kako upućuju na promjenu *normi i vrijednosti* koji su, prema navodima sudionica istraživanja, direktna posljedica rata i poraća. Sudionice ovog istraživanja vide poteškoće na razini funkcioniranja pozitivnih vrijednosti u zajednici. Smatraju kako je stabilno funkcioniranje obitelji nužno za daljnju izgradnju društva, no obitelj je, prema njihovom mišljenju, ozbiljno ugrožena

egzistencijalnim teškoćama i drugim poslijeratnim posljedicama. Kao jednu od posljedica ističu nasilje kao model rješavanja problema unutar obitelji te ističu problem degradacije važnosti obrazovanja i znanja. Također, kao direktnu posljedicu rata ističu pasivan stav pojedinaca prema vlastitoj egzistenciji, koji implicira tzv. naučenu bespomoćnost u ljudi. Naime, država je dugi niz godina brinula o ljudima i zajednicama pogođenim ratom, osiguravala im egzistencijalne uvjete, a te zajednice se i sada nazivaju »područjima posebne državne skrbi« (Zakon o područjima posebne državne skrbi, 2008.). To je, također prema njihovim riječima, postao obrazac ponašanja i novonastala norma. Iz toga proizlazi kako je aktualna potreba ove zajednice preuzimanje odgovornosti i aktivnog stava pojedinaca za svoj život i život u zajednici. Bubanović Devčić i Čorić (2006.) navode da socijalni kapital predstavlja sve aktivnosti, akcije, pojedince i grupe koji vlastitim djelovanjem pridonose razvoju zajednice i obogaćuju cjelokupni njezin život. Ključne riječi su pritom »akcija«, »aktivnosti« i »djelovanje«. S obzirom na uočenu generalnu pasivnost zajednice, upitno je može li se govoriti o potencijalu za razvoj socijalnog kapitala. Polazeći od sadržaja i ciljeva rada Udruge, pri čemu promovira obiteljske vrijednosti, kao i vrijednosti odgoja i obrazovanja, Udruga bi mogla doprinijeti uspostavi i promociji pozitivnih normi i vrijednosti u društvu. Također, sudionice istraživanja nisu samo članice Udruge, već i osobe na utjecajnim pozicijama u zajednici iz kojih mogu promicati pozitivne vrijednosti i norme. Međutim, Udruga bez prepoznavanja važnosti i podrške drugih dionika iz zajednice ne može sama doprinijeti uspostavi tih normi. Ipak, ona je početni i rijedak pokušaj promjene ovakvog stanja u poslijeratnoj zajednici.

Razmatrajući drugi element socijalnog kapitala koji se odnosi na *povjerenje* unutar određenog društva, prema iskazima

članica Udruge ne postoji visoka razina povjerenja prema djelovanju njihove civilne udruge od strane lokalne vlasti, ali i građana. To se odnosi na predrasude prema psihosocijalnom radu, skepticizam i nepovjerenje u djelovanje Udruge. S druge strane, uspostava povjerenja u društvu odnosno zajednici koja je bila izložena ratu, razaranjima, gubicima, odlasku starog i naseljavanju novog stanovništva, tranziciji i osiromašenju je poseban zadatak koji može trajati desetljećima. Uspostava povjerenja u poslijeratnim zajednicama česta je tema u medijskom, aktivističkom i istraživačkom prostoru (Čorkalo Biruški i Ajduković, 2009.).

Činjenica je da temeljne potrebe u ovoj zajednici nisu zadovoljene, poput materijalne sigurnosti i mogućnosti zapošljavanja. Kada su ljudi u egzistencijalnoj borbi i nemaju zadovoljene osnovne potrebe, okrenuti su uglavnom sebi i teško da imaju kapaciteta za druge, pa i za odnos povjerenja prema pojedincima i institucijama. Staub (2002., prema Ajduković, 2003.) tako navodi da tek kad su temeljne potrebe zadovoljene, postoje elementi za izgradnju brižnog odnosa za dobrobit drugih, odnosno zajednice i konačno - povjerenja. Može li Udruga svojim radom u zajednici doprinijeti povećanju povjerenja? Sudionice ovog istraživanja pokazale su spremnost na međusobnu suradnju osnivanjem zajedničke udruge civilnog društva te time doprinijele rastu i razvoju povjerenja unutar institucija u kojima rade i surađuju. To se odnosi na relaciju: srednja škola - osnovna škola - vrtić - centar za socijalnu skrb - Udruga. Svojim djelovanjem doprinijele su jednim dijelom, prema njihovim navodima, uspostavi povjerenja onih građana koji su bili korisnici usluga Udruge. Kako bi se moglo govoriti o značajnom doprinosu Udruge, trebalo bi istražiti mišljenje korisnika neposredno, kao i mišljenje drugih građana u zajednici. Rezultati istraživanja o razvoju civilnog sektora u Hrvatskoj

pokazuju da ne postoji nikakva značajna razlika između općeg povjerenja koje imaju članovi civilnih udruga i oni koji nisu članovi udruge (Bežovan i Zrinščak, 2007.:23). te rašireno nepovjerenje u hrvatskom društvu očito ne zaobilazi niti organizacije civilnog društva.

I konačno, treći element socijalnog kapitala odnosi se na *udruživanje*, uzajamnost odnosno gustoću društvenih veza. Naime, udruživanje ne stvara samo gustu mrežu društvenih veza, već proizvodi međusobno povjerenje (Štulhofer, 2003.). Dobivene rezultate moguće je interpretirati i u okviru promatranja značenja socijalnih mreža u društvu (Bulinger i Novak, 2004.). Autori navode kako se zapadnoeuropsko društvo može interpretirati kao mrežno društvo, odnosno »velika društvena mreža mnogih malih socijalnih mreža« (Bulinger i Novak, 2004.:44). Pojedinci organiziraju svoj život u isprepletenim socijalnim odnosima, međusobno komuniciraju te nalaze različite oblike socijalne podrške i pomoći. Pomoću socijalnih mreža istovremeno se obuhvaća životno okruženje pojedinca na mikrorazini i sistemsko okruženje društvenih funkcija na makrorazini (Bulinger i Novak, 2004.:51). Iskazi sudionica ovog istraživanja upućuju upravo na smisleno umrežavanje kako bi se zadovoljile različite potrebe u zajednici. Za neke članove zajednice problem predstavlja da imaju uvid u ponuđene usluge i da za svoj problem pronađu primjerenu službu. Umrežavanje znači vanjsko održavanje kontakata između suradnika različitih službi i ustanova i stvaranje vanjske povezanosti, kao i »preklapanje različitih oblika rada, stvaranje uzajamne povezanosti izgrađene na bazi zajedničkih problema« (Bulinger i Novak, 2004.:117). Prednosti umrežavanja su, prema istim autorima, povećana stručna i zajednička odgovornost za korisnike, kao posljedica povećane međusobne razmjene informacija i podjele poslova. Također je moguća veća demokratizacija i povećanje produktivnosti.

Naime, nepostojanjem hijerarhijskog odnosa i horizontalnih veza osoba, povećava se produktivnost rada. Može se reći kako se okupljene u Udruzi, njene pripadnice zapravo bave oblikom »društveno korisnog rada« (Bulinger i Novak, 2004.:123). To obuhvaća umrežavanje i aktivnim intervencijama mijenja postojeće strukture i institucije na lokalnoj razini. Društveno koristan rad orijentiran je na lokalni rad, između interesa građana i postojećih politika na razini lokalne zajednice. Udruga u kojoj djeluju sudionice ovog istraživanja povezuje ljude u zajednici s odgovarajućim institucijama za pružanje pomoći i podrške, inicira i provodi socijalne projekte. Kroz to djeluje na niz aktualnih poteškoća i potreba koje su prisutne u društvu, poput osnaživanja obitelji kao temeljne društvene vrijednosti, poticanja osobne odgovornosti i aktivnog stava pojedinaca za život u zajednici, usmjeravanja na nenasilno rješavanje problema i revitalizaciju pozitivnih vrijednosti. Također djeluje na prepoznavanje i iskorištavanje postojećih resursa institucija lokalne zajednice. Kao što je u uvodnom dijelu navedeno, mreže socijalnih odnosa imaju tri forme intervencija (Bulinger i Novak, 2004.). Jedan od oblika tercijarnih mreža su udruge civilnog društva, inicijativa građana na lokalnoj, nacionalnoj ili međunarodnoj razini. Posredujućim djelovanjem tercijarnih mreža, primarne i sekundarne mreže povezuju se i otkrivaju se novi potencijali. Međutim, problem je kada je narušeno djelovanje primarnih i sekundarnih mreža, što je u zajednicama pogođenim ratom posljedica suočavanja s teškoćama u poslijeratnoj zajednici. Posredujući (intermedijarni) mrežni rad predstavlja poboljšan model djelovanja na mnogim područjima (Bulinger i Novak, 2004.:124), no također može biti onemogućen djelovanjem ili postati žrtva odnosa moći u određenoj lokalnoj zajednici. Naime, autori upozoravaju kako nema svaki mrežni odnos funkciju podrške te kako mreže socijalne podrške

moгу predstavljati i opterećenje. Primjerice, u ovom istraživanju, sudionice navode stigmatizaciju korisnika psihosocijalnih usluga, kao i zajednicu za koju građanska inicijativa umjesto resursa predstavlja opterećenje. I u drugim zajednicama pokazalo se da se projekti umrežavanja ne mogu realizirati bez određene financijske osnove (Bulinger i Novak, 2004.:130). Rezultati istraživanja, iz perspektive članica Udruge i njihovog iskustva života i rada u poslijeratnoj zajednici, upućuju na poteškoću stvaranja i ojačavanja socijalnog kapitala u toj zajednici.

Rezultati su u skladu s navodima Ajduković (2003.) koji opisuje kako se socijalna rekonstrukcija zajednice odvija kroz oporavak pojedinaca i zajednice, izgradnju novih socijalnih normi i tolerancije u zajednici te osnaživanje različitih nositelja promjena u zajednici. Brojna literatura kod nas i u svijetu pojašnjava socijalnu rekonstrukciju u zajednicama u oporavku s aspekta oporavka od traume, nasilja, gubitaka i izgradnje mira (Pregrad, 1996.; Ajduković, 2003.; Škrabalo, 2006.; Brahm, 2007.; Eberly i Gal, 2007.; Čorkalo Biruški i Ajduković, 2009.). Udruga civilnog društva koja je predmetom ovog istraživanja, jedna je od rijetkih koja aktivno djeluje u zajednici i jedina koja se bavi psihosocijalnim radom. No, s druge strane, predstavlja pionirski poduhvat koji, zbog nepostojanja podrške od strane zajednice i noviteta u zajednici koja još nije navikla na mogućnost pružanja psihosocijalne podrške, nailazi na brojne prepreke. Ajduković (2003.:21) navodi da »dok većina stanovnika nema uvjerenje o nužnosti suradnje i jedinstva radi ostvarenja specifičnih interesa i sama rekonstrukcija će stajati na onoj razini koja je većini prihvatljiva, premda ta razina može biti vrlo niska«.

Postavlja se pitanje može li civilni sektor preživjeti i zaživjeti u opterećenim uvjetima poslijeratne zajednice? Kao što je na-

vedeno u uvodnom dijelu, rijetko se događa da udruge dobiju lokalnu potporu i nastave s djelovanjem i poslije prestanka stranog programa (Bežovan, 2005.a). Analizom rezultata našeg istraživanja stječe se dojam neprepoznatljivosti i usamljenosti ove civilne udruge u svojoj lokalnoj zajednici. Nedostatak stabilnih financijskih resursa i nedovoljna transparentnost sadašnjeg sustava državnih potpora civilnom društvu osnovne su prepreke za postizanje održivosti sektora. Istraživanje o razvoju civilnog sektora u Hrvatskoj (Bežovan i Zrinščak, 2007.) pokazuje da zaposleni u državnoj upravi na djelovanje civilnih udruga još uvijek uvelike gledaju kao na nužno zlo. Unutar istog istraživanja, rezultati ankete regionalnih dionika također upozoravaju na relativno ograničeni dijalog države i civilnog društva. Kontinuirani dijalog lokalne vlasti, javnih službi i organizacija civilnog društva u naprednijim je lokalnim razinama tek »u povojima«. Babić (2004.:379), analizirajući materijalne i socio-psihološke čimbenike rekonstrukcije poslijeratnih zajednica, navodi da je najteža situacija u ruralnim općinama čiji je gospodarski potencijal vrlo malen, a time i mogućnosti stanovništva da vlastitim radom osiguraju egzistenciju sebi i svojoj obitelji. Prema istom autoru, takvo stanje ima svoja materijalna i socio-psihološka uporišta, s posebnim naglaskom na manjku ljudskih resursa i rasapu primarnih socijalnih mreža. Međutim, buduće jačanje civilnog društva znatno ovisi i o daljnjim ulaganjima u odgovarajuće ljudske resurse (Bežovan, Zrinščak i Vugec, 2005.). Kao što je navedeno u uvodnom dijelu, jedna od nedovoljno prepoznatih strategija ekonomske obnove poslijeratnih područja je međusobne povezivanje socijalnog, intelektualnog i ekonomskog kapitala (Škrabalo, 2006.). Također, ne postoje mjere koje utječu na povećanje socijalnog kapitala, niti se prilikom osmišljavanja ekonomskih poticaja uzima u obzir težina socijalne dezintegracije poslijeratnih zaje-

dnica. Bubanović Devčić i Ćorić (2006.) ističu da civilno društvo treba služiti lokalnom razvoju u okviru partnerskih odnosa uz zauzimanje primjerene uloge katalizatora socijalnog kapitala. Udruge građana i neformalne građanske inicijative trebaju osmišljavati i provoditi inovativne projekte, prenositi informacije, vještine, znanja, te povezivati korisnike s programima potpore. One se izgradnjom suradničkih odnosa mogu fokusirati na povećanje socijalnog kapitala u zajednici.

ZAKLJUČAK

Istraživanjem su produbljene spoznaje o iskustvu razvoja i održivosti udruge civilnog društva koja se bavi pružanjem psihosocijalne pomoći i podrške u procesu socijalne rekonstrukcije zajednice. Udruga koja je bila predmetom istraživanja jedna je od rijetkih koja aktivno djeluje i nastala je zahvaljujući višegodišnjem prethodnom ulaganju organizacija civilnog društva u tu zajednicu. Osnovni problemi rada Udruge predstavljaju financiranje udruge te izostanak potpore lokalnih vlasti, što je u skladu s drugim istraživanjima o razvoju civilnog sektora u Hrvatskoj (Bežovan, 2005.a:125). Potvrđeno je da usprkos potrebi, stvaranje socijalnog kapitala u poslijeratnim zajednicama još uvijek nije učinkovito povezano s lokalnim ekonomskim razvojem (Škrabalo, 2006.).

Civilno društvo u Hrvatskoj ima relativno slabu tradiciju, a civilno zanimanje građana za rješavanje osobnih problema i problema u zajednici, prema riječima Bežovana (2003.), nije praksa postupanja najvećeg dijela građana. Također, povjerenje u civilne organizacije i izgradnja njihovog imidža očito su posao koji će trajati desetljećima i od kojih će ovisiti izgradnja njihovog identiteta (Bežovan i Zrinščak, 2007.) Stoga ne čude sve navedene teškoće s kojima se suočava Udruga. Nedostatak stabilnih financijskih resursa i

nedovoljna transparentnost sadašnjeg sustava državnih potpora civilnom društvu osnovne su prepreke za postizanje održivosti civilnog sektora u zajednici. Na osnovi interpretiranih kategorija koje dominiraju sadržajem, moguće je potvrditi navode Bubanović Devčić i Ćorić (2006.) koje ističu kako uspjeh regionalnog i lokalnog razvoja ne ovisi samo o razvojnim potencijalima nekog područja i njegovom socijalnom kapitalu, već i o instrumentima koje za potrebe poticanja razvoja na nižim razinama osigurava nacionalna razina. Bežovan i Zrinščak (2007.:24) na temelju rezultata istraživanja o razvoju civilnog sektora u Hrvatskoj zaključuju da »uloge i pristupe civilnih organizacija u smanjenju siromaštva, osnaživanju građana te proizvodnji novih znanja relevantnih za dobru vladavinu i razvoj treba osuvremeniti i učiniti područjem važnih inovacija«. Pritom naglašavaju da je vrlo važno da se buduća istraživanja razvoja civilnog društva više fokusiraju na studije slučajeva.

Upravo ovo istraživanje temeljeno na studiji slučaja Udruge koja djeluje na području posebne državne skrbi može doprinijeti boljem razumijevanju egzistiranja civilne udruge u poslijeratnoj zajednici. Rezultati istraživanja interpretirani su kroz teorijski koncept socijalnog kapitala, pri čemu su razmatrana njegova tri osnovna elementa: norme i vrijednosti, povjerenje i povezivanje (Putnam, 1995., 2000.). Iskazi sudionica upućuju na prepreke razvoju socijalnog kapitala koje se nalaze u literaturi o modelima razvoja socijalnog kapitala (Putnam, 1995.; Fukuyama, 2001.; Groo- taert, 2004.).

Nalaze i zaključke ovog istraživanja treba sagledati iz konteksta percepcije članica Udruge o razvoju civilnog društva i socijalnog kapitala u njihovoj poslijeratnoj zajednici. Naime, istraživanjem je obuhvaćena jedna udruga civilnog društva, a ne i korisnici njenih usluga, niti građani ili druge or-

ganizacije civilnog društva u toj zajednici. Unatoč tome, nalazi istraživanja doprinose boljem razumijevanju mogućnosti opstanka civilnog društva te upućuju na poteškoće stvaranja i razvoja socijalnog kapitala u poslijeratnoj zajednici.

Razmatrajući sve prethodne nalaze, možemo zaključiti da je pet godina djelovanja jedne »usamljene« civilne udruge u siromašnoj poslijeratnoj zajednici zapravo relativno dugo razdoblje opstanka i rada. Naime, Fukuyama (2000.) navodi da socijalni kapital nastaje u povoljnim uvjetima i da je za njegovu izgradnju potrebno vrijeme. Odgovor na pitanje *koliko dugo* nije jednoznačan i očito ovisi o brojnim činiteljima.

LITERATURA

- Ajduković, D. (2003). Socijalna rekonstrukcija zajednice. U D. Ajduković (ur.), *Socijalna rekonstrukcija zajednice* (str. 11-39). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Ajduković, D. (2008). Osobine kvalitativne metodologije i pitanje valjanosti. U N. Koller-Trbović & A. Žižak (ur.), *Kvalitativni pristup u društvenim istraživanjima* (str. 39-53). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
- Ajduković, M., Delale, E. A., & Družić, O. (2000). Mogućnosti psihoedukativnih radionica u razvijanju otpornosti djece. U J. Bašić & J. Janković (ur.), *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži* (str. 261-275). Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
- Ajduković, M., Družić, O., & Muslić, Lj. (2001). Evaluacija ishoda psihoedukativnog pristupa u jačanju mentalnog zdravlja djece u zajednicama povratka. U J. Janković & J. Bašić (ur.), *Prevenција poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici*. (str. 149-166). Zagreb: Povjerenstvo Vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju.
- Ajduković, M., & Sladović Franz, B. (2003.) Razumijevanje sukoba. U D. Ajduković (ur.), *Socijalna rekonstrukcija zajednice*, (str. 195-211). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Babić, D. (2004). Materijalni i sociopsihološki čimbenici (re)konstrukcije lokalnih zajednica nakon ratnih sukoba (prostori posebne državne skrbi). *Revija za socijalnu politiku*, 11(3-4), 363-382. doi:10.3935/rsp.v11i3.36
- Bežovan, G. (2003). Civilno društvo kao okvir socijalnih akcija. U D. Ajduković (ur.), *Socijalna rekonstrukcija zajednice* (str. 53-78). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Bežovan, G. (2005a). *Civilno društvo*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Bežovan, G. (2005b). Socijalna politika i neprofitni sektor. U V. Puljiz, G. Bežovan, Z. Šućur, & S. Zrinščak, *Socijalna politika* (str. 387-324). Zagreb: Pravni fakultet. Sveučilište u Zagrebu.
- Bežovan, G., & Zrinščak, S. (2007). Postaje li civilno društvo u Hrvatskoj čimbenikom društvenih promjena?. *Revija za socijalnu politiku*, 14(1), 1-27. doi:10.3935/rsp.v14i1.680
- Bežovan, G., Zrinščak, S., & Vugec, M. (2005). *Civilno društvo u procesu stjecanja povjerenja u Hrvatskoj i izgradnje partnerstva s državom i drugim dionicima*. Zagreb: CERANEO i CIVICUS.
- Brahm, E. (2007). Transitional justice, civil society, and the development of the rule of law in post-conflict societies. *The International Journal of Not-for-Profit Law*, 9(4), 3-61.
- Bubanović Devčić, H., & Čorić, G. (2006). Regionalni i lokalni razvoj i ekonomsko osnaživanje zajednica u Hrvatskoj. U M. Škrabalo, N. Miošić - Lisjak & J. Papa (ur.), *Mobilizacija i razvoj zajednica – akcijsko istraživanje u Hrvatskoj* (str. 231- 254). Zagreb: MAP savjetovanja d.o.o.
- Bulinger, H., & Novak J. (2004). *Mrežni socijalni rad. Uvod u socijalni poziv*. Banja Luka: Biblioteka „Prevodi“.
- Burde, D. (2004). Weak state, strong community? Promoting community participation in post-conflict countries. *Current Issues in Comparative Education*, 6(2), 73-87.
- Burt, R. S. (2001.) Structural holes versus network closure as social capital. In N. Lin, K. Cook & R. S. Burt (Eds.), *Social Capital. Theory and research* (str. 31-57). New Jersey: Transaction Publishers.
- Čorkalo Biruski, D., & Ajduković, D. (2009). Od dekonstrukcije do rekonstrukcije traumatizirane zajednice: primjer Vukovara. *Revija za socijalnu politiku*, 16(1), 1-24. doi:10.3935/rsp.v16i1.774
- Črpić, G., & Zrinščak, S. (2005). Civilno društvo u nastajanju. U J. Baloban (ur.), *U potrazi za identitetom* (str. 19-44). Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.

- Delale, E. A., & Družić, O. (1998). Podrška i pomoć djeci u procesu povratka: Integrativni pristup. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 5, 73-93.
- Delale, E. A., & Družić Ljubotina, O. (2002). Suradnja vladinih i nevladinih organizacija u radu sa zlostavljanom djecom. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 9(2), 295-302.
- Družić, O., & Kletečki, M. (1998). Iskustva pružanja podrške i pomoći u procesu povratka i socijalne rekonstrukcije zajednice - Hrvatska Kostajnica. U Z. Šeparović (ur.), *Hrvatski žrtvoslov, Knjiga 1. Zbornik radova* (str. 475-480). Zagreb: Hrvatsko žrtvoslovno društvo i Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Eberly, D. J., & Gal, R. (2007). A role for young people in building post-conflict civil society. *The International Journal of Not-for-Profit Law*, 9(4), 62-73.
- Fukuyama, F. (1999). *Social capital and civil society*. IMF Conference on Second Generation Reforms. Posjećeno 25. 09. 2009. na mrežnoj stranici <http://www.nu.ac.za/undphil/collier/chomsky/social%20capital%20and%20civil%20society%20-%20francis%20fukuyama%20-%20prepare...pdf>
- Fukuyama, F. (2000). Social capital and civil society. International monetary fund. Posjećeno 08. 07. 2007. na mrežnoj stranici <http://books.google.com/books>
- Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society and development. *Third World Quarterly*, 22(1), 7-20. doi:10.1080/713701144
- Golafshani, N. (2003). Understanding reliability and validity in qualitative research. *The Qualitative Report*, 8(4), 597-607.
- Grootaert, C., Narayan, D., Nyhan Jones, V., & Woolcock, M. (2004). *Measuring social capital: an integrated questionnaire*. Washington, DC : World Bank.
- Halmi, A. (2005). *Strategije kvalitativnih istraživanja u primjenjenim društvenim znanostima*. Jastrebarško: Naklada Slap.
- Hennink, M. M. (2007). *International focus group research: A handbook for the health and social sciences*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jeđud, I. (2008). Kvalitativni pristup u društvenim istraživanjima. U N. Koller-Trbović i A. Žižak (ur.), *Kvalitativni pristup u društvenim istraživanjima* (str. 13-35). Zagreb: Edukacijsko rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Johnson, B. R. (1997). Examining the validity structure of qualitative research. *Education*, 118(3), 282-292.
- Kletečki Radović, M. (2008). Teorija osnaživanja u socijalnom radu. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(2), 215-242.
- Kostarova Unkovska, L. (2003). Škola kao stabilizator zajednice u krizi. U D. Ajduković (ur.), *Socijalna rekonstrukcija zajednice* (str. 257-269). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Mesec, B. (1998). *Uvod u kvalitativno raziskovanje u socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.
- Morse, J. M., Barrett, M., Mayan, M., Olson, K., & Spiers, J. (2002). Verification strategies for establishing reliability and validity in qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 1(2), 13-22.
- Onwuegbuzie, A. J., Dickinson, W. B., Leech, N. L., & Zoran, A. G. (2009). A qualitative framework for collecting and analyzing data in focus group research. *International Journal of Qualitative Methods*, 8(3), 1-21.
- Padgett, D. K. (1998). *Qualitative methods in social work research: Challenges and rewards*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Peterson, N. A., Lowe, J. B., Aquilino, M. L., & Schneider, J. E. (2005). Linking social cohesion and gender to intrapersonal and interactional empowerment: Support and new implications for theory. *Journal of Community Psychology*, 33(2), 233-244. doi:10.1002/jcop.20047
- Portes, A. (1998). *Social capital: Its origins and applications in contemporary sociology*. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24. doi:10.1146/annurev.soc.24.1.1
- Pregrad, J. (ur.). (1996). *Stres, trauma, opravak*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78. doi:10.1353/jod.1995.0002
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster Paperbacks.
- Putnam, R. D. (2001). Social capital: Measurement and consequences. *Canadian Journal of Policy Research*. Posjećeno 25. 09. 2009. na mrežnoj stranici <http://www.oecd.org/dataoecd/25/6/1825848.pdf>

Raboteg - Šarić, Z., & Rogić, I. (2002). *Daleki život, bliski rub. Kvaliteta života i životni planovi mladih na područjima posebne državne skrbi*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Sadan, E. (2004). *Empowerment and community planning: E-book*. Posjećeno 30. 06. 2009. na mrežnoj stranici www.mpow.org/elisheva_sadan_empowerment_intro.pdf

Škrabalo, M. (2006). Izgradnja mira i razvoj zajednice – povezanost pristupa. U M. Škrabalo, N. Miošić - Lisjak, & J. Papa (ur.), *Mobilizacija i razvoj zajednica – akcijsko istraživanje u Hrvatskoj* (str. 63-104). Zagreb: MAP savjetovanja d.o.o.

Štulhofer, A. (2003). Društveni kapital i njegova važnost. U D. Ajduković, (ur.), *Socijalna rekonstrukcija zajednice* (str. 79-98). Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.

Urbanc, K. (2006). *Izazovi socijalnog rada s pojedincom*. Zagreb: Alinea.

Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development. *Theory and Society*, 27(2), 151-208. doi:10.1023/A:1006884930135

Zakon o područjima posebne državne skrbi. *Narodne novine*, br. 86/2008.

Prilog 1.

Predložak za razgovor:

- o Kako biste danas opisali vašu zajednicu, što je dobro, a što su poteškoće? Prema vašem mišljenju, osjećaju li se posljedice ratnih zbivanja i danas u vašoj zajednici? Ako da, na koji način?
- o Što je vas potaklo na osnivanje udruge civilnog društva, koji su bili vaši motivi i vaše potrebe? Što bi bilo drugačije da ste surađivali bez udruživanja u udruhu civilnog društva?
- o Koje sve udruge civilnog društva postoje u vašoj zajednici? Osvrnite se na koje potrebe ili interese građana mogu odgovoriti te udruge?
- o Prema vašem mišljenju, vide li se promjene u zajednici kao rezultat rada vaše udruge? Ako zajednica uočava vaš rad, na koji način to iskazuje?
- o Kako vi vidite djelovanje vaše udruge u zajednici? Na koje potrebe zajednice vaša udruga može odgovoriti? Koja su vaša ograničenja, poteškoće na koje nailazite? Koje su vaše prednosti? Po vama, što bi moglo biti drugačije, bolje? Kako vi vidite mogućnost unapređenja rada vaše udruge u zajednici?

Summary

CIVIL SOCIETY ASSOCIATION'S CONTRIBUTION TO THE SOCIAL RECONSTRUCTION OF THE COMMUNITY

Olja Družić Ljubotina, Eva Anđela Delale, Marijana Kletečki Radović

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

The paper represents the results of the research which is deepening and broadening the knowledge about developmental experience and sustainability of a psychosocial civil society association's work in the post-war community in the process of social reconstruction. The data were collected and analyzed by the application of qualitative methodology and interpreted within the context of theory of social capital and social networking. Six women who founded the civil society organization participated in the focus group. Ten categories related to actual needs in the community and eight categories related to civil society's experience of working in the community were isolated by the means of qualitative analysis. Categories' concepts are supported by verbatim quotations from participants. Research participants have reflected on the non-existence of the basic work conditions, support or recognition by the local authorities, which is related to the survival and possibility of further activities of the association in the community. The restraints that the association is faced with represent a continuation on the existing research that emphasized how human and social capital is lowered by the systematic neglect of the existing potential in the community.

Key words: civil society, social reconstruction of community, post-war community, social networks, social capital